

УДК 811.161.2'04:811.14'02:811.124'02]-115

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.33>**ГРАМАТИКА МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО:
АНТИЧНА ТРАДИЦІЯ І АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ****GRAMMAR OF MELETIUS SMOTRYTSKY:
ANCIENT TRADITION AND AUTHORIAL CONCEPTION****Полюга С.М.,***orcid.org/0000-0003-3939-9285**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри філології**Українського католицького університету*

Стаття присвячена дослідженню «*Грамматики словенської*» Мелетія Смотрицького (1619) у контексті античної наукової традиції та авторської концепції граматичного опису. Робота окреслює теоретичні засади морфології як системи, що визначає внутрішню будову слова, його граматичні категорії та формоутворення, і простежує процес адаптації античної термінології до слов'янської мовної системи. Особливу увагу приділено питанню становлення української граматичної терміносистеми, де вплив грецько-римських зразків поєднувався з пошуком власних мовних відповідників.

У центрі аналізу – інновації М. Смотрицького, які визначили подальший розвиток вітчизняної філології. Серед них – упровадження вигуку як окремої частини мови, перше використання терміна «частица» для позначення службових слів, розширена класифікація імен, уточнення системи родів та відмінків, у тому числі виділення місцевого відмінка, що стало великим досягненням української граматичної науки. Важливим є й упорядкування системи дієслівних категорій: способів, часів, станів, видів, а також поява термінів «глагол переходителный» і «самостоятельный». У цих новаціях проявляється свідоме переосмислення античної традиції та її адаптація до слов'янського мовного матеріалу.

Показано, що граматика Смотрицького стала не лише підручником для свого часу, а й фундаментом української та ширшої слов'янської лінгвістики. Вона інтегрувала античні моделі у вітчизняний культурний простір і заклала основи для розвитку граматичної абстракції, спрямованої на осмислення етнічної самотності літературної мови. Дослідження дозволяє реконструювати інтелектуальний світогляд автора та простежити включення української науки у загальноєвропейський гуманітарний контекст. Дослідження демонструє, що М. Смотрицький закріпив основи системного підходу до граматичного опису, інтегрувавши національну мовну систему в загальноєвропейський інтелектуальний контекст і сприяв формуванню української літературної мови як науково осмисленого феномену.

Ключові слова: рецепція античності, грецька граматика, латинська мова, Мелетій Смотрицький, морфологічна термінологія, українська філологія.

The article is devoted to the study of Meletius Smotrytsky's *Slavonic Grammar* (1619) in the context of the ancient scholarly tradition and the author's concept of grammatical description. The work outlines the theoretical foundations of morphology as a system that defines the internal structure of the word, its grammatical categories, and word formation, while tracing the process of adapting ancient terminology to the Slavic linguistic system. Particular attention is given to the development of Ukrainian grammatical terminology, where the influence of Greco-Roman models combined with the search for native linguistic equivalents.

The focus of the analysis lies on Smotrytsky's innovations, which determined the further development of Ukrainian philology. Among them are the introduction of the interjection as an independent part of speech, the first use of the term *частица* ("particle") to denote function words, the expanded classification of nouns, the clarification of genders and cases, including the recognition of the locative case, which became a significant achievement of Ukrainian grammatical science. Equally important is the systematization of verbal categories: moods, tenses, voices, and aspects, as well as the appearance of the terms *глагол переходителный* ("transitive verb") and *самостоятельный* ("intransitive verb"). These innovations reflect the conscious reinterpretation of the ancient tradition and its adaptation to the Slavic linguistic material.

The study demonstrates that Smotrytsky's grammar was not only a textbook of its time but also the foundation of Ukrainian and broader Slavic linguistics. It integrated ancient models into the local cultural space and laid the groundwork for the development of grammatical abstraction aimed at articulating the ethnic identity of the literary language. The research makes it possible to reconstruct the author's intellectual worldview and to trace the inclusion of Ukrainian scholarship into the pan-European humanistic context.

Key words: reception of antiquity, Greek grammar; Latin language, Meletius Smotrytsky, morphological terminology, Ukrainian philology.

Постановка проблеми. Теоретична система у морфології виконує функцію стандартизованого апарату для опису та класифікації мовних явищ. Активне вивчення граматичної будови мови, в тому числі й такого важливого її склад-

ника, як морфологія сприяє становленню та розвитку як морфологічних термінів, так і формування граматичної системи загалом. Морфологія є однією з ключових галузей мовознавства, що досліджує внутрішню будову слова, його змі-

нювання та граматичні категорії. Вона визначає, як окремі мовні одиниці взаємодіють у системі мови, як формується словниковий запас та які закономірності підпорядкування слів у реченні. Основними компонентами системи є: частини мови як категорії слів, що розрізняються за синтаксичними та морфологічними функціями; граматичні категорії, які надають властивості слову змінювати форму; дієвідміни та відмінки – системи формоутворення, що показують синтаксичні та семантичні зв'язки слова з іншими одиницями мови; словотвір і формоутворення, які творять правила комбінування морфем для створення нових слів та форм; синтаксис, який відіграє вирішальну роль у функціональній спеціалізації морфологічних та словотвірних явищ.

Фундаментальною основою європейської цивілізації стала антична наукова термінологія, а лексико-семантичні та концептуальні системи давньогрецької та давньоримської лінгвістики суттєво вплинули на дослідження класичних мов у європейському ареалі. Упродовж розвитку граматичної думки й розширення наукового понятійного апарату дослідники часто зверталися до спадщини античних граматиків й адаптували терміни до норм рідної мови, попри відсутність уніфікованих підходів та поліваріативність тлумачення відповідної лексики.

Використання чітко сформованої морфологічної та термінологічної системи має важливе значення для мовознавчих досліджень, оскільки забезпечує багатовимірність та системність наукового опису. Наявність усталеної термінології дозволяє описувати граматичні явища не лише на рівні окремих прикладів, а у межах цілісної системи. Завдяки цьому граматики постає як упорядкований комплекс правил і категорій, що визначають закономірності функціонування мови. Саме через спільний термінологічний апарат стає можливим встановлення відповідників між граматичними категоріями різних мов, визначення типологічних подібностей та відмінностей. Це забезпечує розвиток порівняльно-історичного та типологічного мовознавства та послідовність у викладанні мовознавчих дисциплін на різних рівнях. Крім того, вона сприяє створенню єдиних стандартів для укладання граматик, словників і методичних матеріалів. Стандартизована система понять забезпечує теоретичну узгодженість і робить можливим побудову узагальнених моделей мовної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий динамічний аналіз становлення та розвитку системних параметрів античної граматичної

термінології став об'єктом дослідження багатьох учених. Увагу лінгвістів привертають зокрема теоретичні погляди як окремих представників античного мовознавства, так і цілих граматичних шкіл та напрямів. Певні аспекти цієї проблеми розглядають: Й. Кобів ("Система граматичних понять та термінів старогрецького вчення про мову"), Р. Оленич ("Грамматична система Квінта Реммія Палемона"), М. Сенів ("Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови)"), В. Bartnicka-Dąbkowska ("Tradycja grecko-latińska w słowiańskiej terminologii gramatycznej"), Н. Steintal ("Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern"). В. Німчук у праці "Мовознавство на Україні в XVI – XVII ст." [3] розглядає давні мовознавчі терміни в контексті історії української лінгвістичної думки, висловлює слушні зауваги щодо мотивації та генези певної назви. З невеликими оглядовими працями щодо історії мовознавчої термінології виступив свого часу І. Огієнко [4; 5]. Велику зацікавленість до античних лінгвістичних першоджерел та їх впливу на творення національних граматик проявили Н. Frisk, E. Ising, J. Wackernagel, A. Walde.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю з'ясувати роль античної граматичної науки у формуванні національної термінології та аналізу її впливу на становлення української морфологічної термінології, зокрема історії створення термінів, основних чинників і тенденцій рецепції античної традиції та особливостей граматичного опису староукраїнської і сучасної української літературної мови. У роботі використано описовий та порівняльно-історичний методи та компонентний аналіз для вивчення походження та семантики морфологічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Граматика поряд з логікою та філософією становила міцний фундамент античної науки й освіченості загалом. Під *τέχνη γραμματική* давні еллини розуміли науку про букви, під час вивчення якої осягали закони людського мислення. Греки поділяли граматику на чотири основні частини, призначені для сприйняття і розуміння літературного поетичного тексту: *виправлення* (коректура), *читання*, *пояснення*, *інтерпретація* (критика). Таке широке розуміння античними вченими граматики як галузі філологічних, а не суто лінгвістичних знань та виділення морфології окремим і основним її розділом багато в чому зумовило розвиток української граматичної традиції. Перші староукраїнські мовознавці (Л. Зизаній, М. Смотрицький та ін.) трактують

граматику як науку, що вчить правильно говорити й писати та включає чотири розділи: *орфографію* (фонетико-орфографічний розділ), *етимологію* (вчення про частини мови, тобто власне морфологія), *синтаксис* (правила поєднання слів у складі речення), *просодію* (вчення про види наголосу та його позначення на письмі) [6; 12].

«Грамматики Славенския правильно Сунтагма» (1619) Мелетія Смотрицького (1577–1633) містить детальний опис складу, слова, речення. Постать М. Смотрицького належить до ключових у становленні української інтелектуальної традиції ранньомодерної доби. У розділі про частини мови автор усе ще наслідує вчення латинських граматиків про вісім частин мови, але відкидає невласливий слов'янській системі *артикль* (различіє). Автор «Грамматики словенської» не лише заклав підвалини східнослов'янського мовознавства, а й виявився одним із головних посередників між вітчизняною культурою та ширшою європейською інтелектуальною спадщиною [8].

Тема рецепції античної науки у творчості М. Смотрицького має тривалу наукову традицію. Дослідження українських учених, зокрема І. Огієнка [4], В. Німчука, неодноразово підкреслювали зв'язок його «Грамматики» з античними граматичними школами та латинськими взірцями. В. Німчук наголошує, що М. Смотрицький як творець граматичної термінології посідає унікальне місце в історії давньої славістики. Науковець відзначає, що створена ним терміносистема виявилася настільки продуктивною й системною, що значна частина створених і введених ним термінів збереглася у незмінному або в удосконаленому вигляді та досі функціонує у слов'янських мовознавчих традиціях [2, с. 144–145].

Структура і методика «Грамматики» яскраво демонструють античні впливи. Поділ частин мови відтворює схеми грецької граматики Діонісія Фракійського. Характеристика імені як відмінюваної частини мови, що відрізняється від дієслова відсутністю семантики дії та категорії часів, розпочинає великий розділ «О имени» у «Грамматиці» М. Смотрицького. Під терміном *имя* (*ѡвоѡѡ*) автор об'єднує іменники, прикметники, числівники та деякі займенники. Тлумачення термінології імені у М. Смотрицького в цілому подібне до відповідних визначень Л. Зизанія [1], проте між ними простежуються й певні відмінності. Зокрема, якщо Л. Зизаній уживає термін *различіє*, то Смотрицький називає цю категорію *оуравнение*. Крім того, Смотрицький пропонує розгорнуту класифікацію загальних імен, поділяючи їх на такі різновиди: «*существителное, собирател-*

ное, прилагателное, совершенное, отименное, числительное, чинительное, вопросительное, отвещательное, притяжательное, отечественное, языческое» [8, с. 24].

У перших слов'янських граматиках категорія роду теж була запозичена з античної традиції, однак, М. Смотрицький подає розгорнуту систему: «*мужескій, женскій, середній, общій, всякій, недоуменный, преобщій*» [8, с. 24]. До *общого* роду він відносить слова, що однією формою позначають чоловічий і жіночий рід, а *недоуменный* визначає через контекст або супровідний прикметник. Таке тлумачення узгоджується з концепціями Діонісія Фракійського (*κοινόν, ἐπίκοινον*) та Прісціана (*commune, promiscuum*). На думку В. Німчука, характеристика родів у Смотрицького відображає радше розмежування за статтю, ніж граматичну категорію [3, с. 105]. Учений також докладно класифікував іменники, прикметники й числівники за родами, що стало основою для подальшої традиції української граматичної термінології.

Намагання повністю наслідувати оригінал – грецьку граматику, а також поверхневе знання закономірностей рідної мови привели до того, що в перших східнослов'янських підручниках із мови кількість відмінків та їх назви були тотожними з відмінками античних граматик, хоча останні не могли охопити розмаїття та специфіку співвідносних явищ рідної мови. М. Смотрицький уже подає деякі зміни у термінах назвах відмінків. Автор слов'янської граматики налічує: «*падежъ именительный, родительный, дательный, винительный, звательный, творительный, сказателный*» [8, с. 54]. Виокремлення *місцевого відмінка* з функції *ablativus locativus* (*сказателный падежъ*) належить М. Смотрицькому і є великим досягненням української граматичної науки, бо свідчить, що автор правильно відчував відмінності у класичних і рідній мовах та вмів теоретично осмислити та сформулювати їх [8, с. 54]. Терміном *відмінювання* у широкому розумінні позначають об'єктивні ознаки словозміни, де флексії виражають значення відмінків разом зі значенням числа, а у вузькому – він означає лише зміну іменника за відмінками [3, с. 103]. Зазначимо, що Діонісій Фракійський використовує лексему «*κλίσις*», яка походить від дієслова «*κλίνω*» зі значенням «*схилати, нахилати*» для відмінювання імен та дієслів [10, *Dion. Thr.*, р. 53]. Уперше в граматиці «Адельфотес» (1591) засвідчений він як *скланеніє/склоненіє*, звідки перейшов до праць Л. Зизанія та М. Смотрицького. На відміну від Зизанія, Смотрицький глибше проаналізував

систему слов'янського відмінювання й упорядкував матеріал так, що його класифікація загалом збереглася в сучасних слов'янських граматиках [3, с. 106]. Учений виділив п'ять відмін (*первое, второе, третье, четвертое, пятое*), при цьому до п'ятої відніс прикметники зі специфічними закінченнями [8].

Під впливом грецької та латинської традиції формувалися граматичні погляди староукраїнських мовознавців і про дієслово. У граматиці «Адельфотес» поділ слів на частини мови відтворює грецьку класифікацію *ῥῆμα*, проте уперше з'являється термін *глаголь* замість *речь*. Л. Зизаній визначав дієслово як частину мови, що означає «діяти чи зазнавати». «Грамматика славенская» М. Смотрицького стала важливою віхою в історії розвитку системи частин мови. Автор присвячує цілий розділ дослідженню дієслова. Він докладно характеризує *глаголь* як «часть слова скланяемая, сораличными наклоненіи и времени действо или страсть или среднее что знаменующая». Як бачимо, М. Смотрицький уже наголошує на властивостях дієслова змінюватися у часах, способах і станах, бо у Л. Зизанія дієслово вирізнялося лише тим, що мало стани [6].

Формування уявлень про категорію способу в перших староукраїнських граматиках значною мірою теж відбувалося під впливом античної традиції. Так М. Смотрицький для її позначення запропонував термін *наклоненіє* (*ἑγκλίσις*), що тривалий час співіснував у науковому вжитку з терміном *способ* і лише в XIX – XX ст. поступився сучасному варіантові. Водночас у граматиках фіксуються й інші назви (*чинь, наклоненіє, наклоненя*), що свідчить про пошук оптимальної термінології [12].

Особливе місце займає трактування окремих способів. Наприклад, ізвольний/повелительний спосіб, що походить від античного імператива *простаκτική*, функціонував у граматиках у кількох різновидах (повелительное, молителное наклоненіє), а пізніше був відомий під назвами *приказовий, вольовий* чи *наказовий*. Бажальний спосіб, представлений у М. Смотрицького як *молителное наклоненіє*, передавав значення, близькі до імператива. Умовний спосіб у працях ученого позначений як *сослагательное наклоненіє* (калька з лат. *coniunctivus*), тоді як у пізніших граматиках з'являються варіанти *сопрягательный чин, соключительный способ*, а з середини XIX ст. усталюється сучасна назва *умовний спосіб* [8].

Особливим є трактування інфінітива. У Зизанія він постає як *неопределенный образ*, у Смотрицького – як *неопределенное наклоне-*

ніє. При цьому автор розглядав його не як незавершену граматичну категорію, а як форму дієслова без граматичних ознак, що перегукується, але не повністю збігається з латинським розумінням *infinitivus*. Таке розуміння інфінітива в українській традиції зберігалось до кінця XIX ст., коли почали формуватися власне українські відповідники термінів.

Категорія часу у граматиці трактується як співвіднесення дії, стану чи процесу з моментом мовлення: реальними вважаються ті дії, що вже відбулися, відбуваються або відбувалися, тоді як ірреальність встановлює сам мовець. У перших староукраїнських граматиках уживався термін *время* (*χρόνος*), засвідчений у «Адельфотесі», працях Л. Зизанія та М. Смотрицького. Він зберігався до початку XX ст., попри спроби окремих мовознавців (Т. Глинський, 1845) запровадити полонізм *час*. Лише в граматиках С. Смоль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893) [7], а згодом Є. Тимченка (1907) ця лексема набула сучасного термінологічного статусу.

У системі дієслівних часів простежується безпосередній вплив грецької традиції. Так, перші граматики позначають теперішній час як *настоящее время* (*ἔνεστώς*). Багатоваріантність минулого часу зумовлена античною моделлю: Л. Зизаній виділяє *мимошедшее, протяженное, пресовершенное* (*παρελθούως*), Смотрицький – *преходящее, прешедшее, мимошедшее*. Давноминулий час іменується як *пресовершенное* («Адельфотес»), *пресовершенное* (Зизаній) чи *мимошедшее* (Смотрицький). Майбутній час у «Адельфотесі» позначений як *будущее* (*μέλλον*). Варіанти номінацій свідчать про пошук власних термінів поряд з калькуванням грецьких і латинських зразків, що у підсумку сформувало сучасну систему.

Поняття виду на початковому етапі мало значно ширше значення. Л. Зизаній розглядав його як характеристику словотвірної будови дієслова (*первообразный* – без афіксів, *производный* – похідний). Подібну класифікацію пропонував і М. Смотрицький, виокремлюючи первинні та вторинні дієслова. Йому також належить перша спроба деталізувати *производный вид*, зокрема через виділення *начинательного* та *учащательного* видів, що засвідчує його глибше розуміння граматичної категорії виду [12].

Граматична категорія стану в сучасній українській мові відзначається складною природою та тісним зв'язком з іншими дієслівними категоріями, що зумовило різні підходи до її тлумачення: як відношення дії до суб'єкта чи об'єкта, або ж у ширшому значенні як характеристику цілого

речення. У цих визначеннях відчутний вплив античної традиції. Так, у граматиці «Адельфотес» ужито термін *родъ* (*genus*), М. Смотрицький же послуговується терміном *злог* і подає аналогічні до латинських п'ять форм: *действительный, страдательный, средний, отложительный, общий*. Зокрема, *отложительный злог* він трактує як дієслова на -ся зі значенням активного та середнього станів, а *общий* як поєднання активного й пасивного значень. Назви *действенный род* («Адельфотес») і *действительный злог* (М. Смотрицький) засвідчують пошук найточнішого відповідника лат. *genus activum*. Попри варіативність у подальшій традиції закріпився термін М. Смотрицького. Ці терміни функціонували в українській граматичній науці до кінця XIX ст.

Категорія стану тісно пов'язана з перехідністю/неперехідністю, адже перехідні дієслова виражають активну дію на об'єкт, тоді як неперехідні позначають дію, спрямовану лише на суб'єкта. Саме М. Смотрицький увів у мовознавчий обіг відповідні терміни: *глаголь преходителный* (люблю) та *самостоятельный* (стою) [3, с. 114], що стало важливим етапом у розвитку української граматичної термінології.

Західноєвропейські та слов'янські граматики адаптували античну термінологію до норм власних мов. Так, латинське *adverbium* у староукраїнській традиції було перекладене як *наречіє*, що закріпилося у граматиках XVI–XVII ст. Поділ прислівників у М. Смотрицького загалом відповідає грецько-латинським зразкам, хоча автор іноді включав до цієї групи й частки, сполучники, прийменники чи навіть окремі дієслова у формі наказового способу.

Особливе місце в системі службових слів посідає термінологічна новація М. Смотрицького. Він першим увів у науковий обіг термін *частица* (калька з лат. *particula*), хоч ще довго ним позначали або весь клас службових слів, або окремі його розряди. Лише з 1926 р. термін *частка* остаточно закріпився у сучасному значенні. Також Смотрицький розширив усталену античну систему частин мови, свідомо додавши до неї *междометіє* (*вигук*). Цей розділ його «Граматики» відзначається ретельною семан-

тичною класифікацією та використанням численних прикладів з української живої мови й латини.

Заслугою М. Смотрицького є також уточнення структури службових слів: він розрізняє прийменники за функцією (*сочинительные* – власне прийменники; *сложные* – префікси), а у характеристиці сполучників наводить приклади українських одиниць (*або, чи, бо*), що стало кроком до інтеграції національного мовного матеріалу у систему граматичного опису. Його інновації засвідчують свідомий перегляд античної традиції й адаптацію її до специфіки слов'янських мов.

Висновки. Українська граматична теорія значною мірою зазнала впливу греко-латинського канону граматичного опису, що виявилось, насамперед, у використанні вітчизняними мовознавцями античної теорії частин мови. Граматичні праці Л. Зизанія [2] та М. Смотрицького [8] є прямим наслідуванням граматичної системи грецької та латинської мов. Таким чином, інтелектуальний світ Смотрицького був сформований у середовищі, де антична спадщина становила основний корпус навчальних дисциплін. Для сучасної української гуманітаристики ця тема є цінною тим, що дозволяє не лише реконструювати інтелектуальний світогляд М. Смотрицького, а й осмислити процес включення української культури у коло загальноєвропейських моделей. Вона свідчить про інтегрованість національної філології у загальноєвропейський контекст і підтверджує, що антична традиція слугувала не лише основою освіти, а й інструментом формування нових наукових і культурних моделей в Україні. Конструктивні елементи, запозичені у граматичний опис української мови М. Смотрицьким, заклали основи подальшої граматичної абстракції, зокрема видової спеціалізації граматичних категорій, що сприяло відображенню етнічної сутності української літературної мови. Упродовж історії становлення граматичної термінології спостерігаємо різні тенденції у ставленні мовознавців до термінів іншомовного походження, до вироблення самобутніх термінів української мови, до термінів, які не відповідають нормам української літературної мови, до синонімічних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академічна граMATика української / за ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
2. Зизаній Л. Граматика словенска. – 1596. URL: <http://www.izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto15.htm#lz2> (дата звернення 21.09.2025)
3. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XVI – XVII ст. К.: Наукова думка, 1985. 222 с.
4. Огієнко І. Чужі впливи на українську мову. Рідна мова. Варшава, 1933. Ч. 4. С. 118–127.

5. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. 440 с.
6. Полюга С. М. Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології). Дис. ... к. філол. н.: 10.02.14. К., 2013. 223 с.
7. Смалъ-Стоцький С. «Руска граматыка». Львів – Відень, 1914. 202 с.
8. Смотрицький М. Грамматіки славенския правилное сунта҃ма. URL: <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm> (дата звернення 21.09.2025)
9. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. К.: Вища школа, 2002. 3-є вид. 439 с.
10. Dionysii Thracis. Ars grammatica / ed. Gabr. Uhlig. Lipsiae, 1883. 224 p.
11. Grammatici Latini / ed. H. Keil. Lipsiae, 1857–1880. V. 1–7.
12. Poliuha S. National Perception of the Definition of the Grammatical Term through the Reception of the Ancient Tradition. LOGOS. A Journal of Religion, Philosophy, Comparative cultural Studies and Art. Vilnius, Lithuania, 2019. P. 94–102.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025